

Krystyna Pecold i Anna Dałkowska

Wszczepienie soczewki w oku z jaskrą

Intraocular lens implantation in glaucomatous eye

Summary. Cataract extraction with intraocular lens implantation was performed in 32 eyes of 32 patients in the years 1990-1992. Surgery was performed in 10 eyes with well-controlled intraocular pressure without any antiglaucomatous operation, in 10 because of inadequate control with simultaneous trabeculectomy, in 7 after earlier filtering procedures and in 5 with secondary glaucoma. Surgical technics, intra- and postoperative complications and the results are discussed. Visual acuity in 18 eyes was 0.5-1.0, in 10 eyes 0.1-0.4 and in 2 it was 0.05. The follow-up for all the eyes yielded normal intraocular pressure, in most cases without additional pharmacological treatment.

Hasła: zaćma i jaskra, wszczepienie soczewki, operacja przeciwjaskrowa

Key words: cataract and glaucoma, lens implantation, antiglaucomatous operation

Współistnienie zaćmy i jaskry spotykamy często u osób starszych, po operacjach przeciwjaskrowych po dłuższym stosowaniu miotyków i po urazach. Wszczepianie soczewek w tych przypadkach było dość długo zagadnieniem kontrowersyjnym^{4,5,11,14}. Wynikało to z różnych technik operacji zaćmy jak i rodzajów wszczepianych soczewek.

Wszczepienie przedniokomorowej soczewki lub "iris clips" po wewnątrztorebkowym usunięciu zaćmy było przeciwwskazane w oku z jaskrą ze względu na szkodliwe działanie części haptycznej soczewki na trabekulum, skłonność do wzrostów tylnych i tworzenia się błon w żrenicy^{3,11}.

Powikłania te nie występują po zewnątrztorebkowym usunięciu zaćmy i wszczepieniu soczewki tylnokomorowej. W miarę upływu czasu okazało się, że istnieją jeszcze dodatkowe korzyści dla oka, jak pogłębienie kąta rogówkowo-łęczówkowego, obniżenie ciśnienia śródgałkowego^{1,2,6}, zachowanie obwódki rzęskowej i torebki tylnej soczewki.

Zachęćto to chirurgów do coraz częstszego wszczepiania soczewek w oku jaskrowym, a w ostat-

nich latach pojawiły się publikacje dotyczące jednozasowej operacji: przeciwjaskrowej, usunięcia zaćmy i wszczepiania soczewki^{1,3,7,8,9-13}.

Celem naszej pracy było przedstawienie technik operacyjnych stosowanych w różnych postaciach jaskry z współistniejącą zaćmą i wyników leczenia w materiale naszej Kliniki.

Material

Materiał nasz obejmował 32 chorych (32 oczu) z zaćmą i jaskrą leczonych w Klinice Okulistycznej AM w Poznaniu w ostatnich 2 latach (1990-1992). Wśród nich było 21 kobiet i 11 mężczyzn w wieku od 30 do 80 lat (średni wiek: 65,3).

Ze względu na rodzaj jaskry i sposób jej leczenia chorych podzielono na następujące 4 grupy:

- 10 oczu z jaskrą pierwotną otwartego kąta z farmakologicznie uregulowanym ciśnieniem śródgałkowym (Timoptic, Pilocarpina, okresowo Diuramid).
- 10 oczu z jaskrą pierwotną otwartego kąta z nieuregulowanym ciśnieniem śródgałkowym mimo stosowania w/w leków i trabekuloplastyki laserowej.
- 7 oczu z jaskrą pierwotną po uprzednio wykonanym zabiegu operacyjnym przeciwjaskrowym w różnym okresie (od 4 do 20 lat; średnio 11 lat).

Wszczepienie soczewki w oku z jaskrą

D. 5 oczu z jaskrą wtórną: w 3 oczach z zaćmą pęczniącą, w 2 oczach z soczewką zmętniałą i podwichniętą.

W 27 oczach grupy A, B i C w oku towarzyszącym stwierdzono jaskrę w tym w 2 przypadkach — prawie dokonaną i w 2 przypadkach dokonaną. U każdego chorego wykonano pełne badanie okulistyczne ze szczególnym uwzględnieniem zachowania się krzywej dobowego ciśnienia śródgałkowego, tonografii (przed i po podaniu leków przeciwjaskrowych), oceny kąta rogówkowo-twardówkowego i pola widzenia.

Po opuszczeniu Kliniki chorzy nadal pozostają w naszej kontroli ambulatoryjnej.

Metody operacyjnego leczenia

Postępowanie przedoperacyjne było jednakowe we wszystkich przypadkach — premedykacja, znieczulenie miejscowe (akinezja) i okupresja. W każdej z wyżej przedstawionych grup zostało przeprowadzone określone postępowanie chirurgiczne.

Ważniejsze etapy operacji były następujące:

Grupa A. Odcięcie spojówki od rąbka, cięcie rogówkowo-twardówkowe, zerwanie torebki soczewki, wypchnięcie jądra, usunięcie kory metodą jednoczesnej irygacji i aspiracji, wszczepienie soczewki do torebki, zeszywanie rany szwem ciągłym (10,0 nylon).

Grupa B. Operacja kombinowana: jednoczasowa trabekulektomia, zewnątrztorebkowe usunięcie zaćmy i wszczepienie soczewki do jej torebki. Cięcie spojówki przy rąbku z zachowaniem wąskiego jej paska przyrąbkowego, nacięcie nieprzenikające w rąbku od godz. 10 do 2 z wytworzeniem warstwowej trójkątnej klapki twardówki na godz. 12, trepanacja otworu w warstwie wewnętrznej, zerwanie przedniej torebki soczewki, wypchnięcie jądra, aspiracja mas korowych, wszczepienie soczewki do torebki, iridektomia obwodowa, założenie 1 szwu na szczyt klapki twardówki i pojedynczych na ranę rogówkowo-twardówkową, szew ciągły na spojówkę przy rąbku, kontrola filtracji.

Grupa C. Celem ochrony poduszki filtracyjnej po uprzednio przeprowadzonych zabiegach przetokowych wykonano cięcie rogówkowe. Następnie zewnątrztorebkowe usunięcie soczewki i wszczepienie sztucznej wyżej wymienionym sposobem. W oczach z jaskrą pierwotną, w których stosowano długotrwale miotyki lub po uprzednio wykonanych zabiegach operacyjnych wystąpiły trudności w rozszerzeniu żrenicy co utrudniało dalsze etapy operacji. W tych oczach wykonano iridotomię z późniejszym jej zamykaniem w 2 oczach.

Grupa D.

a) Po odcięciu spojówki przy rąbku i cięciu rogówkowo-twardówkowym wykonano zewnątrztorebkowe usunięcie zaćmy pęczniącej wraz z ciałem obcym i wszczepienie soczewki do torebki.

b) Po odcięciu spojówki w rąbku i cięciu rogówkowo-twardówkowym wykonano usunięcie podwichniętej, zmętniałej soczewki przy pomocy pętli, wycięcie ciała szklстого z komory przedniej i wszczepienie soczewki przedniokomorowej oraz iridektomię obwodową.

Powikłania śród- i pooperacyjne wczesne przedstawiono w tabeli I.

Tabela I

Powikłania				
1. Śródoperacyjne	Gr. A	Gr. B	Gr. C	Gr. D
hyphaema	—	1	1	—
upływ c. szklстого	—	—	—	2
krwotok naczyniówkowy*	—	1	1	—
2. Pooperacyjne wczesne				
przejęciowy obrzęk rogówki	2	2	2	—
hyphaema	—	3	—	—
wysięk w żrenicy	1	1	2	—
zrosty tylne	1	1	2	—
przejęciowy wzrost T	3	—	1	—
odłączenie naczyniówki	—	1	—	—

* W oczach tych nie wszczepiono soczewki.

Krwawienie do komory przedniej wystąpiło w 1 przypadku po obwodowym wycięciu tęczówki i w 1 po jej przecięciu (1). Upływ ciała szklстого związany był z podwichnięciem soczewki w 2 przypadkach.

W 2 oczach grupy B i C wystąpił pod koniec usuwania mas zaćmowych wzrost ciśnienia śródgałkowego, spowodowany ograniczonym krwotokiem naczyniówkowym z następowym pęknięciem torebki soczewki i upływem ciała szklстого.

Ranę rogówkowo-twardówkową zeszyto szczelnie, wycinając ciało szklste. Wobec tych powikłań odstąpiono od wszczepienia soczewki. Spośród powikłań pooperacyjnych wczesnych należy wymienić przejęciowy obrzęk rogówki w 6 oczach, krew w przedniej komorze wolno resorbującą się w 3, wysięk w żrenicy i zrosty tylne w 4, przejęciowy wzrost ciśnienia śródgałkowego w 4 oczach i odłączenie naczyniówki w 1 oku.

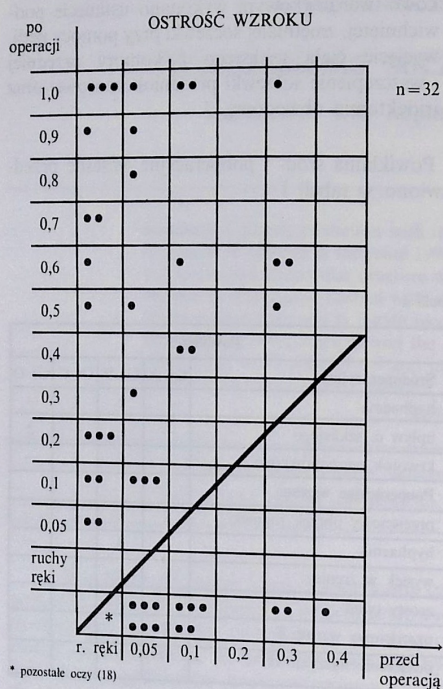
Z Kliniki Okulistycznej AM im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu
Kierownik: prof. dr hab. Krystyna Pecold

Reprint requests to:
Prof. dr hab. Krystyna Pecold
ul. Wiedeńska 38, 60-683 Poznań

Wyniki leczenia

Uzyskaną po operacji ostrość wzroku (w 32 oczach) i porównanie jej z przedoperacyjną ilustruje tabela II.

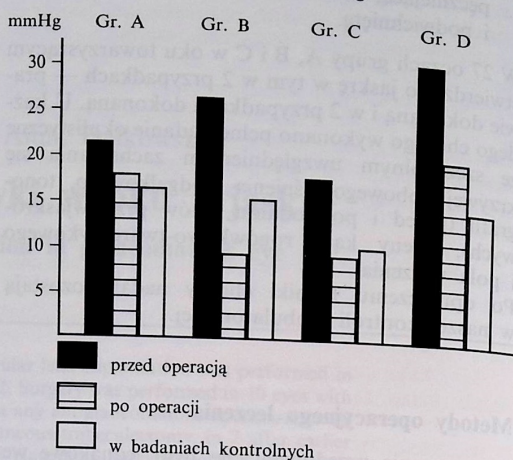
Tabela II

Poprawę ostrości wzroku w przedziale 0,5 — 1,0 uzyskano w 18 oczach, w tym w 7 oczach 1,0. W 10 oczach poprawa wynosiła od 0,1 do 0,4, a tylko w 2 oczach uzyskano niewielką poprawę z ruchów ręki do 0,05. Średnie wartości ciśnienia śródgałkowego przed, po operacji i w badaniach kontrolnych w poszczególnych grupach przedstawiono w tabeli III.

W okresie przedoperacyjnym w grupie A i C po leczeniu farmakologicznym średnie wartości ciśnienia wynosiły od 19,1 mm Hg do 22,4 mm Hg. W grupach B i D mimo maksymalnego leczenia farmakologicznego średnia wartość ciśnienia wynosiła od 27,8 mm Hg do 31,2 mm Hg.

W okresie pooperacyjnym wczesnym obserwowano we wszystkich grupach obniżenie się ciśnienia wewnątrzgałkowego średnio od 11,6 mm Hg (gr. B) do 21,4 mm Hg (gr. D). W badaniach kontrolnych we wszystkich oczach stwierdzono uregulowane ciśnienie śródgałkowe (średnia wartość nie przekraczała 17,4 mm Hg) w większości przypadków bez stosowania dodatkowych leków.

Tabela III
Średnie wartości ciśnienia wewnątrzgałkowego

Stosowane leczenie farmakologiczne w poszczególnych grupach przed- i po operacji przedstawia tabela IV.

Tabela IV
Stosowane leczenie farmakologiczne

	Gr. A	Gr. B	Gr. C	Gr. D
Przed operacją	9 90%	9 90%	6 86%	5 100%
Po operacji	4 40%	1 10%	—	2 40%

Przed zabiegiem operacyjnym 29 chorych stosowało leczenie farmakologiczne, podczas gdy po operacji tylko 7.

Pole widzenia oceniano przed i po operacji u 26 chorych; u pozostałych 6 chorych wykonanie pola widzenia nie było możliwe.

W 4 oczach pole widzenia było prawidłowe, w 12 stwierdzono ubytek w 1 kwadrancie, w 7 w 2 kwadrantach a w 3 oczach koncentryczne zwężenie od 10° do 20°.

Omówienie

Wyniki naszego postępowania u chorych z zaćmą i jaskrą, w oczach, w których wykonano wszczepienie soczewki lub zabiegi kombinowane wykazały korzyści zarówno dla przywrócenia widzenia jak i uregulowania ciśnienia wewnątrzgałkowego.

W 30 oczach (94%) uzyskano poprawę ostrości wzroku, w tym w 18 oczach (56%) w granicach 0,5 — 1,0. Jedyne w 2 oczach (6,2%) nie uzyskano wyraźnej poprawy ze względu na zanik jaskrowy n.II (1 oko) i zaawansowane zmiany zwyrodnieniowe w płamce (1 oko). Podobne wyniki uzyskali Kamman³ (94%) i Kusber⁴ (95%).

Wszczepienie soczewki w oku z jaskrą

Należy podkreślić, że poprawa ostrości wzroku jest szczególnie ważna u chorych z jaskrą, u których uszkodzone jest pole widzenia.

W naszym materiale zmiany w polu widzenia wystąpiły u 22 chorych (85%), w tym u 10 chorych znacznego stopnia (39%). Ciśnienie wewnątrzgałkowe we wszystkich oczach obniżyło się po operacji i utrzymuje się w granicach prawidłowych, w tym w 25 oczach (78%) bez stosowania leków, a w 7 (22%) przy uzupełniającym leczeniu farmakologicznym (Timoptic).

W grupie A ciśnienie wewnątrzgałkowe zostało uregulowane farmakologicznie przed zabiegiem, wobec czego w oczach tych wykonano jedynie zewnątrztorbkowe usunięcie zaćmy i wszczepienie soczewki tylnokomorowej.

W grupie B ze względu na duże zwężenie ciśnienia wewnątrzgałkowego i nieskuteczne leczenie zachowawcze zachodziła konieczność wykonania zabiegu przeciwjaskrowego filtrującego i usunięcia zaćmy. Zdecydowano się wykonać zabieg jednoczasowy: trabekulektomię, zewnątrztorbkowe usunięcie zaćmy i wszczepienie soczewki tylnokomorowej. We wszystkich oczach uzyskano zamierzony cel: poprawę ostrości wzroku i uregulowanie ciśnienia. Zalety tego kombinowanego postępowania jednoczasowego podkreśla wielu autorów^{1,3,7,8,11,12}. Natomiast zdaniem Kusbera⁴ u chorych z zaćmą i jaskrą należy wykonać najpierw zewnątrztorbkowe usunięcie zaćmy z wszczepieniem soczewki tylnokomorowej odsuwając termin trabekulektomii na przyszłość. Grupa C to chorzy z uprzednio wykonaną operacją przeciwjaskrową (w 2 oczach wkłeszczenie tęczówki, w 5 — trabekulektomia), która w wieku starszym jest czynnikiem przyspieszającym rozwój zaćmy. Ciśnienie wewnątrzgałkowe w oczach tych jest z reguły uregulowane (w naszym materiale średnia wartość wynosiła 19,1 mm Hg).

W grupie tej istnieją szczególne wskazania do wszczepienia soczewki tylnokomorowej, gdyż stosowanie soczewki kontaktowej jest przeciwwskazane ze względu na możliwość uszkodzenia poduszki filtracyjnej i możliwość infekcji. Dla ochrony miejsc filtracji zewnątrztorbkowe usuwanie soczewki i wszczepianie sztucznej powinno być wykonane poprzez cięcie rogówkowe. Bleckmann¹ zwraca uwagę na możliwość zaburzenia filtracji w przypadkach wewnątrztorbkowego usunięcia zaćmy. W praktyce okulistycznej spotykamy się często z jaskrą wtórną w wyniku pęcznienia soczewki lub jej podwichnięcia (po urazie).

W tej grupie przed operacją zaobserwowano mimo intensywnego leczenia najwyższe wartości ciśnienia (średnio 31,2 mm Hg). W 2 oczach z podwichniętą soczewką usunięto zaćmę wewnątrztorbkowo i wszczepiono soczewkę przedniokomorową. Te 2 przypadki wymagały uregulowania ciśnienia dodatkowym leczeniem farmakologicznym po zabiegu.

Obecnie w celu uniknięcia wszczepienia przedniokomorowej soczewki, która kryje w sobie możliwość

wystąpienia późnych powikłań wydaje się celowe wszczepienie soczewki tylnokomorowej z przyszyciem jej części haptycznej. Dalsze nasze obserwacje wykazują słuszność tego postępowania.

Dane z piśmiennictwa^{1,3,4,11,12,14} potwierdzają korzystny wpływ usunięcia zaćmy na ciśnienie śródgałkowe, a dodatkowo wszczepienie tylnokomorowej soczewki pogłębia kąt rogówkowo-tęczówkowy. Zdaniem Payer'a⁶ mechanizm działania soczewki tylnokomorowej na obniżenie ciśnienia polega na napięciu beleczkowania przez część haptyczną soczewki, a tym samym na pogłębieniu kąta i ułatwieniu odpływu cieczy wodnistej.

Prace Simmons'a i wsp.^{11,12} podkreślają korzystne znaczenie zewnątrztorbkowego usunięcia zaćmy i wszczepienia soczewki w oku jaskrowym, gdyż zabiegi te utrzymują ciało szkliste w prawidłowej pozycji.

U 2 chorych po 75 r.ż. krwotok naczyńkowy w czasie operacji uniemożliwił wszczepienie soczewki. Jest to powikłanie, które częściej może wystąpić u starszych ludzi, a tym bardziej w oku jaskrowym. Nie jest ono związane z wszczepieniem soczewki. W naszych przypadkach ostrość wzroku po operacji wynosiła 0,3 i 0,1. Spośród powikłań pooperacyjnych występowanie wysięku w żrenicy i skłonności do wzrostów tylnych, obserwowali także inni autorzy^{8,11,12}. Przejściowy wzrost ciśnienia (w 4 oczach 12,5%) i obrzęk rogówki (w 3 oczach 9,4%) utrzymywał się w 1-szej i 2-giej dobie po zabiegu. Odłączenie naczyńki obserwowano tylko w 1 przypadku (3,1%).

Należy zwrócić uwagę, że w naszym materiale w żadnym przypadku nie było w przebiegu pooperacyjnym spłycenia komory przedniej. Jest to wynikiem korzystnego działania już omówionego zewnątrztorbkowego usunięcia soczewki i wszczepienia tylnokomorowej.

Dokonane badania wskazują, że wszczepienie soczewki tylnokomorowej w oku jaskrowym i w niektórych postaciach jaskry wtórnej z zastosowaniem określonych technik operacyjnych może być metodą z wyboru. Zwiększa ono komfort widzenia choremu, eliminując ograniczenie pola widzenia związane z noszeniem szkieł korekcyjnych i stwarza możliwość lepszego wykorzystania niekiedy resztkowego pola widzenia, wpływa korzystnie na regulację ciśnienia i zmniejsza konieczność stosowania leków przeciwjaskrowych.

Na zakończenie pragniemy podkreślić, że leczenie operacyjne oka z zaćmą i jaskrą wymaga indywidualnego ustalenia czasu zabiegu, odpowiedniego wyboru techniki i doświadczenia chirurga.

Piśmiennictwo

1. Bleckmann H.: Hinterkammerlinsen und Glaukom. Klin. Mbl. Augenheilk. 187: 173-177 (1985).
2. Mc Guigan L.J.B., Gottsch J., Stark W.J., Maumenee A.E., Quigley H.A.: Extracapsular cataract extraction and posterior chamber lens implantation in eyes with preexisting glaucoma. Arch. Ophthalmol. 104: 1301-1308

(1986). — 3. *Kammann J., Nüchel A., Lücking W.*: Hinterkammerlinsen — Implantation bei Glaukom. Fort. Ophthal. 82: 183-185 (1985). — 4. *Kusber M., Aust W.*: Kunststofflinsen — Implantation bei Katarakt — Patienten mit Glaukom. Klin. Mbl. Augenhk. 198: (185-189) (1991). — 5. *Lucas B., Krüger H., Böke W.*: Retropupillare Linsen bei Glaucom: Vorderkammertiefe, Druckverhalten, Medikation prä- und postoperativ. Fort. Ophthal. 83: 214-216 (1986). — 6. *Payer H., Payer G.*: Intraoculare Drucksenkung nach hinten gewinkelten Ziliarkörpergestützten Sienskey — Hinterkammerlinsen in normotonen Augen. Klin. Mbl. Augenhk. 183: (381-383) (1983). — 7. *Percival S.P.B.*: Glaucoma triple procedure of extracapsular cataract extraction, posterior chamber lens implantation, and trabeculectomy. Brit. J. Ophthal. 69: 99-102 (1985). — 8. *Renard G., Louka B., Legeais J.M., Poulituen Y.*: L'intervention combinee glaucome et cataracte. J. Fr. Ophthal. 13: 569-574 (1990). — 9. *Savage J.A., Thomas J.V., Belcher C.D., Simmons R.J.*: Extracapsular cataract extraction and posterior chamber intraocular lens implantation in

glaucomatous eyes. J. Ophthalm. 92: 1506-1516 (1985). — 10. *Shields M.B.*: Combined cataract extraction and quarded sclerectomy. J. Ophthal. 93: 366-370 (1986). — 11. *Simmons S.T.*: Symposium on the laser ophthalmology and glaucoma. update. The c.v. Mosby Company (1985). — 12. *Simmons S.T., Litoff D., Nichols D.A., Sherwood M.B., Spaeth G.L.*: Extracapsular cataract extraction and posterior chamber intraocular lens implantation combined with trabeculectomy in patients with glaucoma. Am. J. of Ophthal. 104: 465-470 (1987). — 13. *Szaflik J., Romaniuk W., Wylegala E.*: Pozatorebkowe usunięcie zaćmy twardej z jednoczasowym wszczepem soczewki wewnątrzgałkowej oraz zabiegiem przeciwjaskrowym. Klin. Oczna 92: 186-187 (1990). — 14. *Weickert Ch.*: Hinterkammerlinsen — Implantation bei Glaukom — Tensioverlauf postoperativ und bei Langzeitverlaufskontrolle. Fort. der Ophthal. 85: 270-272 (1988).

Praca wpłynęła: 30.09.1992.

Wojciech Omulecki, Elżbieta Szusterowska-Martin i Michał Kowalski Wczesne i późne obserwacje ciśnienia śródgałkowego u chorych z wszczepioną soczewką wewnątrzgałkową

Early and long-term observation of intraocular pressure in patients with implanted intraocular lens

Summary. The aim of the paper was to evaluate intraocular pressure changes that follow the implantation of posterior intraocular lens. In two examined groups of patients (I group — sulcus ciliaris, II group — intracapsular implantation) the decrease of average intraocular pressure values was observed in the early days after surgery, then during 3 months, it gradually returned to the initial values. This decrease was less marked in the first group of patients. Long-term observation showed the stabilization of intraocular pressure at a level similar to the mean values before surgery.

Hasła: ciśnienie śródgałkowe, operacja zaćmy, soczewki wewnątrzgałkowe

Key words: intraocular pressure, cataract surgery, intraocular lenses

Wielu autorów opisywało zachowanie się ciśnienia śródgałkowego u chorych po operacjach zaćmy^{2,10,11,12,15,18}. Szczególną uwagę zwracano w ostatnich latach na występowanie jaskry w pseudo-fakii^{1,3-9,12,14,16,17,19}. Do wzrostu ciśnienia śródgałkowego częściej dochodzi w przypadku soczewek żrenicznych i przedniokomorowych, a znacznie rzadziej po pozatorebkowym usunięciu zaćmy i wszczepieniu soczewki tylnokomorowej, gdzie nie występuje zablokowanie żrenicy i wycięcia obwodowego tęczówki przez szklistkę^{1,6,8,17}.

W piśmiennictwie wymienianych jest wiele czynników mogących wpływać na ciśnienie śródgałkowe w oczach z wszczepami tylnokomorowymi. Należą do nich: szczelność rany operacyjnej, długość i umiejscowienie cięcia, zastosowanie substancji wiskoelastycznych w czasie operacji, pooperacyjny odczyn zapalny, miejscowe stosowanie sterydów po zabiegu oraz ucisk wszczepu na ciało rzęskowe lub pociąganie beleczkowania przez implant oparty w rowku rzęskowym^{1,4,6,8,9,16}.

Materiał i metodyka

Badaniem objęto 80 chorych, którzy byli operowani w naszej klinice w 1991 roku z powodu zaćmy starczej lub przedstarczej. Chorzy ci przebyli zabieg pozatorebkowego usunięcia zaćmy z wszczepieniem soczewki tylnokomorowej. W 40 przypadkach wszczepiono soczewkę do rowka rzęskowego i w 40 przypadkach metodą kopertową dotorebkowo. Wszystkie zabiegi wykonano w znieczuleniu miejscowym. Stosowano cięcie dwupłaszczyznowe w rąbku. Do kapsulotomii i wszczepienia soczewki stosowano niskocząsteczkowy hialuronat sodu — IAL, który przed końcem zabiegu wypłukiwano płynem Ringera. Ranę operacyjną zamykano szwem ciągłym krzyżkowym Nylon 10/0. Irydektomii nie wykonywano.

Ciśnienie śródgałkowe mierzono tonometrem *Schiötza*, zawsze rano, w dniu poprzedzającym operację oraz w 1, 3 i 7 dniu pooperacyjnym. Kolejne pomiary, w czasie kontroli ambulatoryjnych, wykonano po 2 tygodniach, po miesiącu, po 3 miesiącach oraz w okresie od pół roku do roku po zabiegu. Analizy statystycznej dokonano za pomocą testu t Studenta.

Wśród 40 pacjentów z wszczepami dotorebkowymi było 18 mężczyzn i 22 kobiety, średni wiek — 58 lat, zakres wieku 41 — 69 lat. W grupie wszczepów dorowkowych było 12 mężczyzn i 28 kobiet, średni wiek — 64 lata, zakres wieku 42 — 82 lata.

Z Kliniki Okulistycznej AM w Łodzi
Kierownik: prof. dr hab. med. Irena Świetliczko

Reprint requests to:
Dr med. Wojciech Omulecki
ul. Wierzbowa 42 m. 20, 90-133 Łódź

KOMUNIKAT

„16 Krajowy Zjazd Chirurgów Szczykowo-Twarzowych i Stomatologicznych odbędzie się w Krakowie w hotelu Forum w dniach 19 i 20 maja 1994 roku.

TEMATYKA NAUKOWA:

Chirurgia głowy i szyi, chirurgia estetyczna twarzy oraz tematy wolne.

Forma prezentacji prac:

referaty, plakaty, filmy.

Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego jest

Prof. dr hab. Stanisław B. Bartkowski

Klinika Chirurgii Szczykowo-Twarzowej i Stomatologicznej AM, ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków, tel. 21-40-83.

Zainteresowanych zapraszamy do wzięcia udziału w Zjeździe i kierowania korespondencji na wyżej podany adres”.

SEKRETARZ

Dr med. Jadwiga Stypulkowska

PREZES

Prof. dr hab. Stanisław B. Bartkowski